

POSLERATNA BOSNA
I HERCEGOVINA U
DISKURSU I EMPIRIJI

Danijela Majstorović, *Diskursi periferije*,
Biblioteka XX vek, Beograd 2013

Tamara Petrović

Knjiga *Diskursi periferije* Danijele Majstorović čitaocima nudi uvid u istraživački rad ove autorke iz susedne zemlje, kroz odabrane eseje i naučne radove koji su nastali u periodu od 2007. do 2013. godine. Danijela Majstorović je doktorirala lingvistiku na Univerzitetu u Banjaluci, prethodno se usmerivši ka studijama kulture i komunikologiji, koju je magistrirala na Univerzitetu u Ohaju. Otuda i teme kojima se bavi u svojim istraživanjima posleratnog društva Bosne i Hercegovine uključuju društvenu tranziciju, postkolonijalnost, identitet, etnicitet, rod i kulturu. Pristup se temelji na socijalnom konstrukcionizmu i oslanja na tradiciju studija kulture i kritičke analize diskursa, a društvena kritika i potraga za potencijalnim putevima emancipacije niti su koje povezuju sva četiri dela ove knjige (*O kulturi i kritici*, *O ratu i poraću*, *Rod u privatnoj i javnoj sferi*, *Etnonacionalna politika i identiteti*).

247

Na samom početku knjige susrećemo se sa novim pogledom na fenomen koji se od svog pojavljivanja na prostoru bivše Jugoslavije provlači kroz različite društvene domene, pa ga srećemo u javnoj sferi, svakodnevlju, političkim komentarima i u akademskom svetu. Turbo-folk se u ovdašnjoj društvenoj nauci javljao u različitim ulogama: najpre je analiziran kao „muzička pozadina“ nacionalističkih politika u ratovima tokom devedesetih ili kao odraz „niže kulture“, nekusa i simbol društvenog propadanja, ali vremenom i više kritički, odnosno vrednosno umerenije, kao neobično često korišćen resurs u sukobima društvenih grupa i nezaobilazan činilac kulturnih distinkcija u nas. Danijela Majstorović se usredsređuje na političku ekonomiju turbo-folka i ističe kako kritika turbo-folk kulture treba da ukaže na društvene okolnosti (kao što su tranzicijska privreda i tržišna kolonizacija javne kulture i slobodnog vremena) u kojima se on legitimizuje; na društvene aktere koji u tom sistemu učestvuju, kao i na rodne aspekte cele konstrukcije. Reč je o, kako kaže, oligarhijskoj, siromašnoj, korumpiranoj i patrijarhalnoj BiH koja ne samo da ne

nudi ženama emancipatorne izbore društvenog napredovanja, već su im i osnovni ekonomski izbori u borbi za raspodelu društvenih resursa veoma suženi. Estrada ženama ostavlja prostor u kojem su finansijska dobit i samoostvarenje mogući, stoga autorka smatra da ne treba zanemariti subverzivni potencijal koji ona predstavlja za žene, ali se, za razliku od teoretičara popularne kulture, ova subverzivnost ne oličava u tekstovima turbo-folka, već u ekonomskoj moći koja je važan faktor na putu ženske emancipacije.

248

Rodnim pitanjima u privatnoj i javnoj sferi posvećen je treći deo knjige u kojem su predstavljeni drugi empirijski poduhvati Danijele Majstorović. Jedan od njih je i istraživanje svakodnevnog života žena, sprovedeno 2007. godine na prostoru cele Bosne i Hercegovine, kroz fokus grupe u kojima su bile ispitanice sa različitih pozicija u klasnoj hijerarhiji. Analiza transkripata šest fokus grupa unutar kojih su žene govorile o sebi i sopstvenom položaju u društvu, porodici i radnom mestu, potvrdila je već ustaljeno ukazivanje na repatrijarhalizaciju društva i retradicionalizaciju ženskih uloga u postsocijalizmu, kako u privatnoj, tako i u javnoj sferi. Premda opstaje sećanje na veću ravnopravnost muškaraca i žena u SFRJ, zanimljivo je pomenuti da stručno obrazovane učesnice istraživanja veruju kako su za dvostruki teret posao/kuća skoro same krive. U ovom delu knjige autorka predstavlja i svoju analizu popularnih bosanskih ženskih magazina. Žene se u tekstovima najčešće predstavljaju kao majke, žrtve ili kao superžene. Ključne teme u ovim časopisima su fizički izgled, muškarci, brak, razvod, deca. Primera radi, autorka navodi da su u maju 2008. godine tri od pet naslovnica tretirale brak ili razvod, dok se u junu te godine pet od osam naslovnica bavilo porodicom. Između ostalih uvida, ukazuje se i na upotrebu *deontičke modalnosti* u tekstovima, pomoću koje se određuju pravila ponašanja za žene kroz sistematično simuliranje i kreativnu reartikulaciju niza prepoznatljivih glasova autoriteta javne i privatne sfere.

Regulativni ton ove strategije se u tekstovima ublažava implikacijom da postavljena pravila služe za dobrobit čitateljki.

Popularna kultura se pojavljuje na još jednom mestu u knjizi, premda ne u najizvornijem njenom značenju. Naime, u poglavlju naslovljenom *Politika kao pop-kultura u BiH*, autorka se pita da li su u zvaničnoj politici ovog društva uopšte prisutni elementi etike i odgovornosti ili se politika iscrpljuje u popularnoj kulturi i zabavi – proizvodnji i potrošnji simboličkih formi, tabloidizaciji i estradizaciji. Pozajmljujući od Žižeka pojmove *postpolitike* kao saradnje prosvetljenih tehnokrata (ekonomista, specijalista za javno mnjenje) i liberalnih multikulturalista i *ultrapolitike* kao depolitizacije konflikta kroz direktnu militarizaciju politike, reformišući je u rat između nas i njih, Danijela Majstorović smešta svoju „popularno-kulturalizovanu politiku“ između ova dva koncepta. Prema ovom tumačenju, postpolitici bi pripadale prakse estradizacije i tabloidizacije na dnevno-političkom nivou, a ultrapolitiku bi u praksi oličavalo svođenje političkih sukoba na obično jedno ključno pitanje uz upotrebu dve argumentacione strategije: argument *ad populum* i *ili-ili* strategiju (pa tako kritika korupcije vlasti postaje nedostatak patriotizma, a kritika reisa Ul Uleme islamofobija, da navedemo samo neke od primera). U nastavku teksta autorka se tragom ovako shvaćene ultrapolitike bavi preispitivanjem pojma govora mržnje, ali se čini da bi ovakva rudimentarna operacionalizacija Žižeka mogla da se izdvoji i razradi kao nacrt za neko šire istraživanje političkog diskursa.

Kada je reč o kritičkoj analizi diskursa, onima koji se tek susreću sa ovim istraživačkim poljem ili planiraju da i sami otpočnu neko istraživanje, knjiga Danijele Majstorović biće od velike pomoći, kako kroz analize same autorke, tako i upućivanjem na dalju literaturu. Na primer, predstavljeno je njeno istraživanje interpretativnih okvira koje su koristili mediji u BiH izveštavajući o hapšenju Radovana Karadžića, na osnovu analize

diskursa 200 tekstova objavljenih od njegovog hapšenja do trenutka kad je priveden u Hag. Analiza je pokazala kako su mediji od ovog događaja napravili opštu kakofoniju različitim dramaturškim zahvatima, rekontekstualizacijom događaja, uvođenjem novih interpretativnih okvira, bilo tako što su lik i delo Radovana Karadžića prevodili u simbole Republike Srpske i u priču uveli legitimizacijske i državotvorne diskurse, bilo „holivudizacijom“ i tabloidizacijom njegovog alter ega, Dragana Dabića. Uočavanjem i analizom ovih diskurzivnih strategija postao je vidljiv neposredni uticaj dominantnih etnonacionalnih ideologija u medijskom izveštavanju o hapšenju. U dva entiteta BiH o ovom događaju izveštavalo se na sasvim različite načine. U medijima u Federaciji, uhapšeni je nedvosmisleno negativno predstavljen (kroz slike *đavola, kreatora pakla, kasapina, koljača, klovna, svrake, monstruma biseksualca...*). Osim toga, u ovim medijima Karadžić se poistovećivao sa Republikom Srpskom i isticani su njegovi genocidni temelji, iz čega su često sledili i pozivi da zajedno sa Karadžićem treba da nestane i ona. U Republici Srpskoj bio je posve suprotan slučaj – poricane su veze između lika i dela Radovana Karadžića i RS, postojao je otklon od njega kao marginalca i kriminalca, ali su eksplicitne negativne kvalifikacije izostale. Takođe, u medijima RS nije bilo članka u kome se govori o samim zločinima za koje je optužen. Diskurzivna konzistentnost je postojala samo po pitanju tabloidizacije lika Dragana Dabića (str. 51–67). Autorka je u analizi koristila koncept uspostavljanja „dnevnog reda“ kojim novinari odabirom i prikazivanjem vesti učestvuju u oblikovanju političke stvarnosti, kao i koncepte nastale u okviru različitih tradicija analize diskursa, najviše se oslanjajući na Ferklafa (Norman Fairclough) i Vodak (Ruth Wodak) koji su, pored Van Dejka (Teun van Dijk), centralne ličnosti kritičke analize diskursa. Upravo je kombinovanje istraživačkih oruđa iz različitih pristupa ono što analize Danijele Majstorović čini inspirativnim i što ih preporučuje za čitanje onima koji počinju da

se zanimaju za analizu diskursa. Takvi bi svakako trebalo da obrate pažnju na čitavo drugo poglavlje knjige (*O ratu i poraću*), u kojem je pored ove predstavljena i odlična analiza posleratnog diskursa tzv. „međunarodne zajednice“, oličenog u saopštenjima Kancelarije visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini (OHR). U njoj se vidi kako se kroz saopštenja i govore visokog predstavnika otvoreno provlači slika prosvetiteljske i civilizatorske misije (Zapadne) Evrope u kojoj se evropejizacija Bosne i Hercegovine predstavlja kao jedina moguća demokratizacija, a „ulazak u Evropu“ prevodi u atribut normalnosti neke države. Autorka pokazuje kako ova institucija sebe diskurzivno smešta u poziciju zaštitnika građana BiH od njihove nesposobne i korumpirane vlasti. Evropa u diskursu visokog predstavnika poprima svojstva živog bića poput, kako autorka navodi, nekog „strogog ali pravednog ujaka“ (koji *pruža ruku, srdačno dočekuje, pruža pomoć*) koji želi da pomogne BiH na putu ka njenom snu (a ko bolje poznaje snove Drugog?), dok se ona ponaša nezahvalno. Završno poglavlje drugog dela ostavljeno je za analizu značenja koje tranzicija poprima u diskursu visokog predstavnika kroz primere kolokacija ove reči kao njenog najbližeg konteksta. Glavni topos je da je „tranzicija teška ali isplativa“, da je to proces koji zahteva napore ali na kraju donosi uspeh. Majstorović pokazuje kako visoki predstavnik koristi takozvano „inkluzivno mi“ i strategiju prividne solidarnosti kako bi se tobože poistovetio sa građanima dok im istovremeno poručuje šta „moramo da uradimo“ kako bi se na putu tranzicije napredovalo. U svetlu ovakvog diskursa Međunarodne zajednice na Balkanu, a naročito u Bosni i Hercegovini, prema autorkinom mišljenju, neophodno je osloniti se i na tradiciju postkolonijalnih studija. Nije prvi put da se mogu čuti ovakvi pozivi i stoga ćemo se za kraj pozabaviti ovim pitanjem.

Da li je moguće produbiti pojam postkolonijalnosti i kolonijalnih praksi tako da postane primenljiv na ovdašnja društva?

Danijela Majstorović prenosi citat Gayatri Spivak (Gayatri Chakravorty Spivak) u kojem se kaže da odnos postkolonijalne teorije prema Balkanu kao metafori danas predstavlja krucijalni zadatak, kao i da termini „kolonizator“ i „kolonizovani“, ako su savesno definisani, mogu biti prilično elastični. U prilog tome može da se navede slučaj kada se jedna strana nacionalna država (ovde je to Kancelarija visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini kao oličjenje „Međunarodne zajednice“) uspostavi kao vladalac i nadzornik koji nameće svoje zakone i obrazovne sisteme, te preuređuje način proizvodnje nekog društva za sopstvenu ekonomsku dobit. Ako prihvatimo ove uslove, Spivak smatra da kreativna upotreba modela kolonizator–kolonizovani može da produbi i proširi postkolonijalne studije, što podrazumeva nastanak novog i zanimljivog modela (str. 79–80). Sličnog je mišljenja i autorka ove knjige. Naravno, oprez postoji i Majstorović ističe da se, smeštajući Bosnu u postkolonijalni kontekst, nužno susrećemo sa pitanjem verodostojnosti, budući da ovo društvo ne odlikuju „klasični“ kolonijalni problemi kao što su višedecenijska i vekovna nemilosrdna eksploatacija resursa i nezaobilazni rasizam. Reč je, prema njenom mišljenju, pre

o sličnosti subalternog iskustva bez obzira na istoricizam, kako u smislu praksi poput promene društvenog uređenja, političkih ekonomija, privatizacije državnog kapitala i drugih praksi, tako i sličnosti diskursa koji su ih odlikovali i oblikovali. Dakle, nastavlja, možda nije pitanje da li je ova zemlja (bila) kolonija, nego kako ovakav način razmišljanja može da bude produktivan i smislen pri analizi dominantnih stavova i diskursa u Bosni i o Bosni, ali i o većem delu bivše Jugoslavije, iz pozicija Evrope. Za kraj, ona ističe kako su raspad SFRJ i ratovi proizveli na prostorima novonastalih država, a naročito u Bosni i Hercegovini diskurse „neprekidne tranzicije“ i trajnog „stanja izuzetka“ koji posledično opravdavaju brojne „krizne aranžmane“ koji ovim društvima osiguravaju položaj poluperiferije. Paralelno sa tim, diskursom evropeizacije s jedne strane obećava se potpuno nova i svetla budućnost, a sa druge strane neostvarljivo stanje onog koji još nije prispeo, koji još nije tu (str. 200–201). Pitanje je teorijskih utemeljenja i istraživačkih preferencija da li ćemo se opredeliti za pojmove kao što su postsocijalizam, balkanizam i orijentalizam ili će nas, kao autorku, iščitavanje dela postkolonijalne teorije, podstaći da i u tim okvirima mislimo današnju Bosnu i Hercegovinu.